

Editör: Kenan Yıldız,

Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının İzinde Osmanlı Araştırmaları,
İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023, 547 s., ISBN: 978-625-6792-65-4

Osmanlı araştırmalarının zengin ve çok yönlü bir kaynak grubunu teşkil eden terekelere odaklanan kitap, 7-9 Eylül 2022 tarihlerinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen *III. Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi (OSARK)* kapsamında Kenan Yıldız tarafından düzenlenen *Terekeler Neyi Derler?* başlıklı dört özel oturumun bir ürünü olarak literatüre girmiş bulunmaktadır. Terekelerin farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından aynı sorgu cümlesi etrafında değerlendirilmesi, test edilmesi ve işlenmesi bağlamında bir ilki gerçekleştirmiş olması bakımından bu kitabın, tereke literatüründe şimdiden saygın bir yer kazanmış olduğu ifade edilebilir.

Bir kongre kitabından ziyade terekeler üzerine bir monografi görünümü veren kitap, her makalenin bir bölümü teşkil ettiği 12 bölümden oluşmaktadır. Makalelerin her biri *İçindekiler* kısmında kendi ismi altında alt başlıkları ile gösterilmektedir. Böylece eserin bütüncül bir resmini gösteren önemli bir fonksiyon icra etmektedir.

Kitabın *Terekeler İzinde Osmanlı Araştırmaları* (s. 29-151) ismini taşıyan ilk makalesi İsmail E. Erünsal'a aittir. Erünsal, son yıllarda terekeleri kullanarak kültür tarihi sahasında önemli bulgular ortaya koymuştur. Farklı çalışmalarında dağınık vaziyette yer alan bulguları ile yine tereke kaynaklı olup ilk kez ele aldığı bazı konular bu çalışma kapsamında bir araya getirilerek yeni bir düzenleme ile araştırmacıların ilgisine sunulmuştur. Erünsal'ın terekeler için "*mukaddimetü'l-ilm*" hüviyetindeki makalesi, hocanın uzun soluklu ve sistematik çalışmaları sonucu üzerine eğildiği problematikleri birlikte değerlendirmesinin yanı sıra, sicil/terekeler çalışmalarına dair uygulamalı bir yöntem ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, okuyucuya ve müstakbel araştırmacıya terekelerin çok katmanlı, renkli ve dinamik evreninde bir yol haritası sunmaktadır.

Konuların zenginliği ile paralel bir şekilde çok geniş ve kapsamlı olduğu hemen fark edilen bölümde terekeler hakkındaki literatürün oluşumu öncü yayınlardan başlayarak tarihsel bir süreç içerisinde yansıtılmakta ve çalışmaların bugünkü durumu tahlil edilmektedir. Sicillerin/terekelerin içerdiği verilerin Osmanlı toplumu hakkındaki bilgileri tamamlama, düzeltme, genişletme, bütünleme ve hatta kimilerinin niteliğini değiştirme gibi fonksiyonlara sahip olduğuna dikkat çeken

Erünsal, bunu yaparken oldukça geniş bir perspektifle konuyu ele almakta ve gündün güne daha fazla ilgi gören sicil/terekelere dair çalışmaların sistematik, bilinçli ve programlı bir hale getirilmesi gerekliliğinin altını çizmektedir.

Kitabın ikinci bölümünü Kenan Yıldız'a ait *Terekeler Neyi Derler? Miras Kayıtlarının Taşındığı Miras Üzerine Bir Değerlendirme* (s. 155-198) başlıklı makale oluşturmaktadır. Yıldız, çalışmasının ilk bölümünü terekelerin potansiyel değeri, belgesel niteliği ve içeriğine hasretmiştir. Makalenin ikinci kısmında ise tereke literatürünün genel bir analizi yapılmaktadır. Bunun yanında Yıldız'ın makalesinde özellikle vurguladığı iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki belgelerin doğasının anlaşılabilirlik ve sınırlarının belirlenmesi ve temsiliyet sorununun dikkate alınması; ikincisi ise muhalefat ve tereke kavramlarının net bir şekilde tanımlanmasının yapılması ve aralarındaki farkların açıklanmış olmasıdır. Yazar, tarihsel bir kaynak olan terekelerden en verimli şekilde yararlanabilmenin yolunun bu kaynakları disiplinler arası çalışmalarla işleme ve sorgulamanın önemine dikkat çekmektedir.

Fatih Bozkurt'a ait olan *Tereke Defterleri Neyi Ne Kadar Derler? Tereke Defterlerinin İmkân ve Sınırlılıkları* (s. 201-243) başlıklı çalışma eserin üçüncü bölümünü teşkil etmektedir. Bu bölümde yazar, kitabın ana teması olan metodoloji meselesi üzerinde durmakta ve terekelerin kaynak değerini tartışmaya açarak bu belgelerin içerdikleri verilerin güçlü ve zayıf yönlerine dikkat çekmektedir. Bozkurt, terekeler kullanılarak oluşturulan literatürü içerdiği verilerin kapsam ve sınırlılıkları bakımından tahlil ve tenkit etmektedir. Terekelerdeki verilerin niteliğini toplum, demografi ve servet bağlamında ele alan bu makale, tereke çalışmalarında genel kabul görmüş bazı yorumlara ezber bozacak cevaplar üretmesi ile ön plana çıkmaktadır.

Tahrir Defterlerindeki Hanelerin Sayısal Büyüklüklerinin Sorgulanması: Kanuni Dönemi Üsküdar'ına Ait İki Tereke'nin Söyledikleri (s. 247-276) başlıklı çalışması ile Mine Arslan terekelerin demografi çalışmalarındaki kritik yönüne dikkat çekmektedir. Arslan'ın çalışması, "Tereke ve sicil kayıtları tahrir defterlerindeki verilerle birlikte analiz edilerek hane büyüklüğü ortaya çıkarılabilir mi?" sorusu etrafında şekillenmiştir. Bu açıdan Arslan, bu iki ana kaynağın mukayeseli olarak kullanımının demografi çalışmalarının problematiklerine kısmî bir çözüm getirebileceğini örneklendirerek ortaya koymaktadır. Çalışma ampirik bilgi sağlaması bakımından değerlidir.

Betül Tezcan, kitabın beşinci bölümünü oluşturan *Ankara'da Ailelerin Sosyal ve Demografik Yapısı: Terekeler Üzerinden Tespitler (1775-1800)* (s. 279-312)

başlıklı makalesi ile XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Ankara'da aile yapısına mercek tutmaktadır. Tezcan'ın çalışması taşrada bir Osmanlı ailesinin sosyal ve demografik yapısını anlayabilmek adına önemli bir girişimdir. Ancak terekelerin temsiliyet oranı ile alakalı sorgulamaların güncelliğini korumasına karşın bu kadar küçük ölçekli bir çalışmada temel alınan verilerin her beş yıldan bir defter şeklinde örneklenmesi, elde edilen sonuçlara gerçeğe yakınlık ve güvenilirlik açısından ihtiyatla yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır.

Orta Halli İstanbullu Kadınların Servet Birikimleri Üzerine Bir Değerlendirme (1656-1676) (s. 315-349) başlıklı altıncı bölümde Ş. Şule İyigönül Atasığun, XVII. yüzyılın ikinci yarısında yirmi yıllık bir zaman diliminde başkent İstanbul'da yaşayan "sıradan" kadınların hayatları ve servetleriyle ilgili olarak tereke verilerini analiz etmektedir. Bu bağlamda kadınların servet sahiplikleri din, yerleşim yeri (mahalle), unvan gibi değişkenler bakımından incelenmiş, servet birikimini oluşturan unsular değerlendirilmiştir.

Kitabın yedinci bölümünü oluşturan Yakup Aydın imzalı *Tereke Kayıtlarını Haritalandırmak: Galata Örneği* (s. 353-373) başlıklı çalışmada, yüz yıllık bir periyotta Galata'daki servet dağılımı haritalandırılmıştır. Bilgi Sistemleri aracılığıyla tarihi verilerin görselleştirilmesine ülkemizde zamanla artan bir ilgi olduğu malumdur. Henüz yeterince yaygınlaşmamış olan bu çalışmaların iyi bir örneği olarak makale, terekelerin sunduğu büyük veriyi anlama ve yorumlama konusunda faydalı bir yöntem önerisinde bulunmaktadır.

İktisat ve Demografi Tarihi Araştırmalarına Kaynak Olarak Terekelerin İmkân ve Sınırları: 18. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'una Ait Veriler Üzerinden Gözlemler (s. 377-405) isimli sekizinci bölümde Muhammet Bedrettin Toprak, iktisat ve demografi tarihi çalışmaları açısından terekelerin temsil kabiliyetini ve kaynak değerini tartışmaya açmıştır. Çalışma, ait olduğu dönemdeki özel mülkiyet yapısı, mahkemelerdeki kayıt tutma pratiği ile miras ve intikal hukukuyla çerçevelenmiş olan terekeleri iktisat tarihi araştırmalarında kullanırken dikkate alınması gereken hususlara dikkat çekmektedir. Terekelerin temsil sorunu, seçim ve yanlılık problemi ve istatistiki anlamlılık gibi problemleri odağa alan Toprak, söz konusu problemleri aşmak üzere yöntem önerileri sunmaktadır.

Dokuzuncu bölümde Naz Ecem Çınarıılmaz *Osmanlı Şehir Hanlarından Galata Kurşunlu Han'ın Kullanımı ve Ticari Dokusunun Değerlendirilmesine Bir Terekenin Katkıları* (s. 409-428) başlıklı çalışmasında XVII. yüzyıla ait bir tereke dolayısıyla Galata'da Osmanlılara ait en eski han olan Kurşunlu Han hakkında

yeni bilgiler sunmaktadır. Tespit edilen tereke, hanın üstlendiği ticari fonksiyon ve ticaretin niteliği hakkındaki bilgileri genişletir mahiyettedir. Kurşunlu Han'ın daha önce, denizcilik malzemeleri alanında uzmanlaşmış bir ticari trafiğe sahip olduğu bilinmekteyken, bir tereke üzerinden yapılan gözlem sayesinde burada başka dükkânların dolayısıyla başka bir ticaret akışının da mevcut olduğu ve bir yaşam alanının varlığı tespit edilmiş bulunmaktadır.

Onuncu bölümü oluşturan Merve Uçar Nurcan'ın *Teke Mütesellimi Hacı Mehmed Ağa Vakfı'nın Hamidiye Vakfı'na İlhâkı & 19. Yüzyılda Değişen Müsâdere Pratikleri* (s. 431-465) başlıklı çalışması, bir ayân vakfı üzerinden idarenin merkezileşmesini ve müsâdereden korunma yöntemi olarak servetin vakıflara aktarılması metoduna karşı devletin takınmış olduğu tavrı gösteren bir mikro tarih çalışmasıdır. Bu anlamda çalışmada, vakfedilmiş olsalar dahi kişilerin sahip oldukları malların “tereke” ve dolayısıyla miras ve vakıf hukuku kapsamı dışına çıkarılabildiğine dikkat çekilmiştir. Kitabın odaklandığı terekelere, en yakın belge türü olarak muhallefattan ayrışması ve terekenin ne olmadığı bağlamında önemli bir tersten okuma örneği sunması bakımından bu çalışma ayrı bir değer ifade etmektedir.

On birinci bölümde Şüheda Tokat *17. Yüzyıl Sonlarında Yaşamış Bir Şeyh ve Oğlundan Geriye Kalanlar: Şeyh Yahyâ Efendi ve Abdullah Çelebi'nin Terekeleri* (s. 469-508) isimli makalesinde Şaban-ı Veli'nin torunlarından Şeyh Yahya Efendi ve oğlu Abdullah Çelebi'ye ait terekeleri incelemektedir. Bu çalışmada Tokat, terekelerin ulema biyografilerini tamamlayıcı yönünü vurgulamaktadır. Ele aldığı örneklerle kişilerin entelektüel yönünden günlük yaşantılarına ve hatta sağlık durumlarına kadar birçok detaya ışık tutulabileceğini ifade etmesinin yanı sıra, tasavvuf tarihi literatürüne kıymetli bir belgeyi de kazandırmış olmaktadır.

Kitabın on ikinci ve son bölümünü ise Esra Muhacır'ın *Tereke Kayıtlarının Kitap Kültürü Çalışmaları Açısından Önemi* (s. 511-547) isimli çalışması oluşturmaktadır. Muhacır, makalesinde tereke araştırmalarını Osmanlı kitap kültürü çerçevesinde değerlendirmiş, bu konuda oluşan literatürü derleyerek analiz etmiştir. Muhacır'ın çalışması bilgi/kitap tarihi konularında çalışan araştırmacılara “hazır bir literatür taraması” sunması açısından oldukça kıymetli bir kılavuz ve katalog niteliği taşımaktadır.

Ömer Lütfi Barkan ile sistematik olarak incelenmeye başlayan terekelerin son yıllarda artan bir ilgiye mazhar olduğu gözlenmektedir. OSARK'ta tereke temalı ve yöntem içerikli oturumların bağımsız olarak düzenlenmesi sonrasında böylesine yoğun içerikli bir eserin ortaya çıkmış olması, Osmanlı tarihçiliği adına terekeler

özelinde önemli bir ivme olarak değerlendirilebilir. Bu denli yoğun bir monografinin tek bir yazar tarafından ve tek bir disiplinin sınırları içinde şekillendirilmemiş olması bir çeşitlilik ve zenginlik ifade etmesine karşılık doğaldır ki kimi noksanlıkları da bünyesinde barındırmaktadır. Nitekim, hemen her metinde terekelerin ne olduğuna dair getirilen açıklamalar okuyucu açısından bir tekrar ifade etmekle birlikte her bir çalışma müstakil olarak değerlendirildiğinde bu durum anlaşılır. Bununla birlikte kitap kültürü, mimari, demografi, iktisat, aile gibi alanlar özelinde ve daha da ötesi terekelerin belgesel niteliğine dair dile getirilen konular, terekelerin tek bir disiplin ve bakışla değerlendirilemeyeceğini göstermektedir.

Yıldız, bu derleme ile çalışmalarında terekeleri kaynak olarak kullanacak müstakbel araştırmacılar için temel başvuru kaynağı olacak nitelikte bir çalışmaya imza atmış bulunmaktadır. Tek bir kaynak grubuna farklı çalışma sahalarının ilkeleri ve bakış açılarını yansıtan bu *tereke rehberinin* ilerideki çalışmalara bir model teşkil edeceği şüphesizdir.

Büşra Aktaş Kütükçü
İstanbul Medeniyet Üniversitesi